

Landsbystyre og fællesskab i det 18. århundrede – belyst gennem vider og vedtægter

af Grethe Carlsund Petersen

Denne artikel er et led i et større arbejde om vider og vedtægter i Ribe amt. Projekt »Vider og Vedtægter« startede den 1/6 1986 som et beskæftigelsesprojekt under Ribe Amts Lokalhistoriske arkiver (RAL) og er berammet til at være til udgangen af 1987. Projektet har fire ansatte: tre unge beskæftigelsesarbejdere og undertegnede, som er faglig leder. Projektet er tilknyttet Byhistorisk Arkiv i Esbjerg og arbejder efter retningslinier fra Landbohistorisk Selskab, der har nedsat en faglig styringsgruppe. Det overordnede mål er at indsamle og bearbejde vider og vedtægter fra Ribe Amt. Det er tanken, at arbejdet skal munde ud i udgivelsen af en bog.

Introduktion til emnet

»Item hwat widæ som almwe legge udi nogen by eller torp om hegn oc gierde oc andre bysens nytte oc tarff, thet maa ey en grannæ eller two kolkaste, men skulle alle holde vidæ oc vedertecht . . .«

Dette lovcitat fra Fyns Vedtægt 1492 gentages næsten ordret i Kolding Reces 1588 og får senere plads i Danske Lov fra 1683, hvor det slås fast, at alle skal holde vide og vedtægt i forbindelse med hegn og gærde.

Mange har på denne baggrund antaget, at hver landsby eller grandelag havde sin egen »vide og vedtægt«, som havde ældgamle rødder bagud i tid – i den gamle sædvane, der hvilede på en oprindelig demokratisk ånd blandt de danske bønder.¹ Hvorvidt hver landsby havde sin egen vide og vedtægt, er og bliver dog et uafkla-

ret spørgsmål, som vi kun kan gisne om. Mange vider og vedtægter er i tidens løb gået tabt, og det er kun en brøkdæl, som er overleverede.

Antagelsen om, at vider og vedtægter i lige linie går tilbage til den gamle sædvane, bygger på en uheldig sammenblanding af en række begreber. »At holde vide og vedtægt« eller »at gøre vide og vedtægt« er en gammel almen betegnelse for at samles til grande- eller bystævne, hvor der blev truffet aftaler og gjort regnskab. Vide betyder i sin oprindelige oldnordiske form (viti) straf eller bøde. I denne betydning er »at holde vide« synonym med grandestævne. »At gøre vide og vedtægt« er en betegnelse, der ofte optræder i tingbøgerne, og som kort kan omskrives til »at indgå aftaler«. Det afgørende er, at der intet siges om formen for disse aftaler, og der kan være tale om såvel mundtlige som skriftlige aftaler. Derimod dækker betegnelsen »vider og vedtægter« almindeligvis over en skreven samling af vedtægter for landsbysamfundet, altså en række dokumenter, der er knyttet til en bestemt tid. »At holde vide og vedtægt« er således ikke nødvendigvis ensbetydende med, at der også har eksisteret en vide og vedtægt (et dokument) fra pågældende sted.

Hvad forstås der ved vider og vedtægter?

De gængse opslagsværker og almenhistoriske fremstillinger vidner om store variationer i brugen af begreber på området.² Vider, vedtægter, landsbyvedtægter, landsby-

Kort 1: Omtalte lokaliteter i artiklen.

love, byskraer, bylove, grandebreve, vilkårsbreve og videbreve er begreber, som bruges i flæng og som synonyme for eet og samme fænomen: *ejerlavets eller bylavets retlige ordning i landsbysamfundet i fællesskabstiden*. Bag denne tilsyneladende begrebsforvirring tegner der sig dog en klar tendens. De mange forskellige benævnelser er ikke tilfældige – snarere tværtimod. De er udtryk for, at de respektive forfattere har taget udgangspunkt i og hentet deres materiale fra forskellige dele af lan-

det. Benævnelserne bør derfor først og fremmest betragtes som egnsbundne begreber. Der er dog ikke kun tale om sproglige variationer over samme fænomen. De forskellige benævnelser markerer tillige store indholdsmæssige og formmæssige forskelligheder mellem de enkelte landsdele.

Vider og vedtægter er blevet benyttet som en *samlebetegnelse* for en række beslægtede dokumenter, der omhandler landsbysamfundets daglige funktion og virke.

Disse dokumenter kan være meget forskellige. Alene i Ribe Amt har en foreløbig grovsortering udmøntet sig i følgende kategorier: *videbreve* (bøde- og straffebud), der meddeler om bødens størrelse for overtrædelse af den og den bestemmelse, *vedtægtssæt* (regelsæt uden bødebud), *mellemlys vider*, (som f.eks. fælles overdrevsvider), der dækker over aftaler mellem flere ejerlav, landsbyer eller endog sogne, *særvidder*, (som f.eks. aftaler ang. hyrdeforhold), der dækker over aftaler på enkelte områder og problemfelter, og endelig *købstadsvedtægter*. Alle disse kategorier falder inden for fællesbetegnelsen vider og vedtægter eller landsbylove. Afgørende for, om en række vedtægter kan betegnes som en bylov, er dog, at den lovgiver for en væsentlig del af de områder, der har haft relevans for det gamle landsbysamfund.

Der kan opstå stor tvivl i det enkelte tilfælde, og især kan de mange særvidder volde svare problemer. Men er det slet ikke muligt at opstille en slags minimumsdefinition, der kan lette søgningen og muliggøre en første grovsortering?

Et kriterium for mig har været, at de pågældende vedtægter omhandler de *indbyrdes forhold* mellem granderne i deres daglige virke. Derfor har jeg bevidst frasorteret særaftaler vedrørende tiendekornsforeninger, idet der her er tale om en udadvendt relation til det offentlige, ligesom hoveriaftaler også er sorteret fra. Et mindstekrav har tillige været, at vedtægterne befinder sig på ejerlavsniveau, hvorfor de mange indbyrdes aftaler mellem to eller tre grander også er udeladt.

Som en slags minimumsdefinition kan vider og vedtægter karakteriseres som en slags privat aftalte retsregler, der udtrykker ejerlavets eller bylavets »selvstyre« i ti-

den før udskiftningen. Dette er ganske vist en unuanceret og firkantet formulering, der ikke tager højde for godsejernes og øvrighedens eventuelle rolle i forbindelse med udformningen af de enkelte vider og vedtægter. Definitionen udelukker tillige de såkaldte kancellivedtægter, som vi har en enkelt variation af fra amtet: Nordby 1743. Disse vedtægter blev (ganske vist) dikteret fra oven (her amtmand C. Gabell), men indholdsmæssigt adskiller de sig ikke væsentligt fra de vider og vedtægter, som tilsyneladende blev formuleret af granderne selv.

I det hele taget kan det være svært at afgøre, hvem der udformede, og hvem der stod bag viderne. Formuleringerne er ofte uigennemskuelige og kryptiske, hvilket også er tilfældet for ovennævnte Nordbyvide. Der er ingen tvivl om, at Christian Carl von Gabell stod bag formuleringen, og at viden var en rettesnor og befaling. Men viden blev dog til under lodsejernes samtykke, ligesom et tillæg til viden vidner om, at indbyggerne på Fanø rejste en række indvendinger, der iøvrigt blev taget til efterretning.

I juridisk forstand var der dog tale om lokalt selvstyre. I princippet var det overladt det lokale styre selv at bestemme hvorledes og hvordan der skulle lovgives. Hvorledes det konkret udformede sig, må selvfølgelig undersøges i relation til de sociale grupperinger og deres indbyrdes styrkeforhold i det enkelte lokalsamfund.

Det lokale styre

Vider og vedtægter var især rettet mod dyrknings- og driftsfællesskabet i agerjord, eng og overdrev. Men udover disse økonomiske forhold varetog landsbystyret en række andre fællesanliggender, der

spændte over et bredt felt lige fra almene politimæssige over sociale til moralske og ideologiske forhold. Landsbystyrets virkefelt omfattede først og fremmest de interne forhold i lokalsamfundet. Der findes dog adskillige eksempler på, at det også kunne fungere som et led i landets almindelige forvaltning, ligesom det til tider også kunne optræde som et første led i det juridiske apparat – som en slags kommunal underret. Landsbystyret fungerede i en tid uden egentlig lovgivning og offentlig myndighed på det lokale område, hvor de daglige problemer ofte blev løst gennem reguleret selvtægt. Udover nogle vage formuleringer i rigslovgivningen om hegn og hegnspflicht var der ingen regler for den lokale lovgivning. I princippet var landsbystyret selvbestaltet og selvstyrende, og der var ingen grænser for, hvorom der kunne gøres vide. Landsbystyret havde mange ansigter. Den konkrete udformning var meget forskellig og varierede ikke alene fra egn til egn, men også fra ejerlav til ejerlav.

Bag landsbylovene stod ejerlavet eller bylavet, der som hovedregel bestod af de jordbrugende mænd, hvor fæstebønder og selvejere var ligestillede. Den besluttende myndighed var grandestævnet, der forsamledes jævnligt for at drøfte de forestående problemer: d.v.s. tage beslutning om hegnstid, så- og høsttider, græsningskvo-ter, ansættelse af hyrder og markvogtere og mange andre ting samt at opskrive eller opkræve bøder. Uden for grandestævnet, men dog inden for vedtægtens bestemmelser stod de jordløse husmænd, inderster, tjenestefolk, aftægtsfolk, ungdommen og kvinderne. De var udenfor i den forstand, at de ikke havde adgang til eller tale- og stemmeret på grandeforsamlingen, men indenfor i den forstand, at de også skulle

overholde de vedtagne påbud, og bødebudene omfattede også dem.

Vidernes område faldt ofte sammen med en landsby eller et ejerlav. Dog findes der eksempler på, at viderne kunne omfatte flere landsbyer eller ejerlav – de såkaldte mellembysvedtægter. Her i amtet har vi et enkelt eksempel på fælles engvedtægt mellem to sogne (Gjesing-Tobøl 1639).

Landsby og ejerlav var ikke identiske størrelser, og det kan ofte være svært at afgøre en vides territoriale udsagnskraft. I viden fra Hjerting 1705 siges der, at landsbyen bestod af to ejerlav: et søndre og et nordre. August F. Schmidt beretter om lignende forhold i Vilslev, Vejers og St. Darum, hvor sidstnævnte bestod af ikke mindre end tre grandelav.³ I forbindelse med sit omfattende rekonstruktionsarbejde af ejerlavsgrenser beskriver Karl-E. Frandsen ejerlavets udvikling fra en funktionel til en territorial enhed på følgende måde:

»Ejerlav var principielt ikke territorielt definerede, men var bestemt som en *gruppe personer* (min fremhævelse). I et ejerlav var disse personer fælles om udnyttelsen af et bestemt landbrugsareal (agerjord, eng, overdrev og skov), og det ser ud som om, at betegnelsen ejerlav gradvis gennem tiden har skiftet fra at knytte sig til personer til at betegne selve arealet.«⁴

Den lokale lovgivning

Den første egentlige landsbyvedtægt er fra omkring 1500 (Allesø, Fyn), og der eksisterer adskillige vedtægter fra 1500-tallet. Hovedparten af de kendte vider og vedtægter er dog nedskrevet i 1600- og 1700-tallet. Man kan gøre sig mange spekulationer om, hvorfor de blev nedskrevet, og om der har eksisteret vider og vedtæg-

ter før denne tid. De fleste forskere er enige om, at der også før de nedskrevne vider og vedtægter har eksisteret landsbylove i en eller anden form.

Nogle hævder, at vider og vedtægter er lige så gamle som selve jordfællesskabet og finder belæg herfor dels i landskabslovene, dels i videbrevens egne formuleringer, hvor passager som »af arilds tid« og »mands minde« tages for pålydende. En eksponent for denne opfattelse er *Poul Bjerger*, der hævder, at vider og vedtægter er gamle retssædvaner, som blot er nedskrevet af rent praktiske grunde: »Men årstallet har ofte ikke meget at sige; thi det hedder i en, at den er fornyed, i en anden, at det altid haver været sædvane og brug hos vore fædre at holde vide og vedtægt, og i en tredje, at den er samtykt udi gamle fædres tid . . .«. ⁵ Bjerger tager kilden på ordet og gør sig ingen overvejelser om kildernes ophavssituation og hensigt. Der sættes lighedstegn mellem det sædvanebestemte begreb »at holde vide og vedtægt« og det skrevne dokument, som måske er forfattet langt senere.

I klar opposition hertil udviser andre større forsigtighed og påpeger, at vider og vedtægter i den form, som vi kender dem i dag, er et relativt nyt fænomen. De henviser dels til herremændenes øgede tilbøjelighed til at blande sig i bøndernes forhold og selvstyre som et incitament til at lade dem nedskrive og dels til interne forandringer i bylaget. ⁶

De centrale spørgsmål for denne forskning er, hvorvidt vider og vedtægter er et symptom på, at landsbysamfundets selvstændighed var truet, i opløsning eller konsolidering. Disse spørgsmål er især blevet formuleret af retshistorikere, der har henvendt opmærksomheden på forandringer og

udvikling. I en omfattende undersøgelse fra 1949 *Danske Bylag*, der er det mest seriøse bud på en helhedsbeskrivelse af landsbylivet i fællesskabstiden, sætter Poul Meyer fokus på landsbystyrets organisation og funktion. Hans store fortjeneste ligger i påpegningen af en stærk udvikling og forandring i såvel selve landsbystyret som den reale baggrund herfor – jordfællesskabet.

Poul Meyer er af den opfattelse, at der eksisterede et udbredt selvstyre blandt bønderne, som imidlertid blev svækket i løbet af 1600- og 1700-tallet. Vider og vedtægter, ses på denne baggrund som bøndernes sidste krampetrækninger i forsøget på at sikre og hævde deres selvstyre. Vider og vedtægter er m.a.o. bøndernes forsøg på at skabe sig en social position i lokalsamfundet. En anden retshistoriker P. J. Jørgensen ⁷ er dog af en anden mening. Han hævder, at landsbystyret først for alvor etablerede sig i 1600-1700-tallet. Vider og vedtægter er de første tegn på et kommende lokalstyre.

Begge er dog enige om, at vider og vedtægter er udtryk for forandringer i bøndernes forhold. I dag ved vi, at der i 1300- og 1400-tallet indtrådte store forandringer i det danske bondesamfund under den såkaldte senmiddelalderlige agrarkrise. Resultatet af denne krise blev det fællesskabsystem med gårde af relativ ens størrelse, som opstod i 1500-tallet. ⁸ En nærliggende tolkning er på denne baggrund at betragte vider og vedtægter som et led i bøndernes egen magtbefæstelse – såvel opadtil i forhold til godsejerne som nedadtil i forhold til den øvrige lokalbefolkning.

Hypoteserne om hvorledes vider og vedtægter oprindeligt er opstået, samt hvornår og hvordan de har antaget den skikkelse, hvori vi kender dem i dag, er meget

usikre. Jeg finder det tvivlsomt, om disse spørgsmål kan besvares entydigt. Sandheden skal vel snarere søges et sted midt imellem, forstået på den måde, at visse elementer sandsynligvis er lige så gamle som selve jordfællesskabet, mens andre først har udviklet sig i senere tid. Endelig har også *formen* forandret sig gennem tiderne.

Når vi taler om landsbyens egen lovgivning, må der skelnes klart mellem den skrevne lovgivning, der opstod i 1600- og 1700-tallet og den mundtligt overleverede sædvane, som eventuelt var indeholdt heri – under hensyntagen til, at også sædvanen kan have forandret sig gennem tiderne.

Allerede landskabslovene fra 1200-tallet indeholdt regler om gærder og tøjring af kvæg, om ævreds opgivelse (at bryde hegnet omkring stubmarken og overgive den til fri græsning for løsgående kvæg) m.m. En bestemmelse herfra lyder således: »Den grande er nærmere til log, som hegne vil by, end den som øde vil«, og i Jyske lov 3:57 er hegnspligten udtrykt: »enhver skal holde hegn, som alle ejere samtykke, og som han bruger i by og bol efter ret reb. Den som ikke vil hegne til den lagdag, som ejerne fastsætter, skal betale den bøde, som fastsættes herfor. Vil han hverken hegne eller bøde for sin forsømmelighed, da skal granderne overdrage til en bymand at søge den modvillige med dom. Han skal herefter pålægges 3 marks bøder til bymændene og 3 mark til kongen«. ⁹ Der kan ikke være tvivl om, at disse paragraffer dannede grundlag for de senere landsbyloves bestemmelser om fædrift, hegnspligt o.s.v., og det er da heller ikke ualmindeligt at finde egentlige lovcitater eller henvisninger til lovgivningen i de enkelte vider. Lovgivningen har uden tvivl på mange områder dannet forlæg for viderne. Men her-

med være dog hverken sagt, at viderne tegner en lige linie bagud til landskabslovene, eller at de ikke har forandret sig gennem tiderne.

Den lokalhistoriske og folkloristiske tradition

En stor del af de kendte vider og vedtægter er publiceret i sognehistorier og lokalhistoriske årbøger.¹⁰ Som regel er de blot blevet meddelt uden nærmere redegørelse for, hvordan og til hvad de kunne bruges. Ved siden af disse lokalhistoriske publikationer står værket: *Danske Vider og Vedtægter I-V* (1904-1938), (DVV) der blev påbegyndt af højskolemændene Poul Bjerger og Thyge J. Søgaard omkring århundredeskiftet og afsluttet af folkemindeforskeren August F. Schmidt, som det ubestridte hovedværk. Dette grundværk indeholder 266 vider og vedtægter fra hele landet, hvoraf 18 er fra Ribe Amt.

Selv om værket siden med fuld berettigelse er blevet skarp kritiseret, er der tale om et pionerarbejde, som har bidraget til at synliggøre det righoldige materiale, som ligger gemt i de gamle vider og vedtægter.

Værket er blevet til i klar opposition til datidens »gængse« syn på den danske bondestand før landboreformerne, hvor historikere som Edv. Holm¹¹ fremstillede bonden som ufri, primitiv og enfoldig. I modsætning hertil var hensigten i DVV at give bønderne deres værdighed og historie tilbage. Værket er skrevet i en klar højskoleånd og i en tid, hvor den etablerede historievitenskabelige knap ænsede dagliglivet og den almindelige befolkning. Formålet med DVV var først og fremmest at indsamle et nyt og andet kildemateriale, der kunne kaste nyt lys over den danske bondes hverdag. I modsætning til den etablerede histo-

rievidenskab, der sad i København og studerede bøndernes kår på baggrund af statistik og andre officielle kildegrupper, levede Poul Bjerge i det miljø som han udforskede. Derfor er glorificeringen af den danske demokratiske og folkelige tradition fremtrædende i værket. På denne baggrund er det klart, hvorfor det var så vigtigt at påpege forbindelsen mellem vider og vedtægter og sædvanen. Udgivernes grundlæggende samfundssyn er statisk og harmonisk. Det billede, som toner frem i værket, er et gammelt demokratisk samfund med lige linie bagud til jernalderens frie bønder. Således taler Bjerge, Söegaard og Schmidt om konservativ demokratisme som en utrolig sejlivet og generel mentalitet blandt bønderne. Udgiverne var ikke i tvivl om bøndernes ubestridte selvstyre – landsbyfællesskabet var så at sige datidens andelsbevægelse.

Den demokratiforståelse, som vi her stilles overfor, hviler på et harmonisk grundsyn, hvor befolkningen fremstår som en ensartet gruppe med fælles interesser. Det er de jordbrugende mænd, der er sat fokus på, og der er ingen overvejelser om de øvrige sociale grupper og relationerne mellem dem. Set i forhold til totalbefolkningen fristes man til at vende det hele på hovedet og hævde, at de mange bestemmelser snarere vidner om et utroligt restriktivt samfund, hvor en elite – bestående af de jordbrugende mænd – havde magten og styrede byen på bekostning af et magtesløst flertal. Det er højst sandsynligt, at der imellem bønderne herskede demokrati og solidaritet, men flere undersøgelser har vist, at dette absolut ikke var tilfældet mellem de forskellige sociale grupper.

Birgit Løgstrup har i en undersøgelse påvist den hårdhed, bystyret i Voer og Ør-

sted (Randers amt) udviste over for husmænd og indersters krav på deltagelse i græsningsrettigheder.¹² Et enkelt eksempel her fra egnen viser, hvorledes granderne i Sejstrup i 1732 forsøgte at underminere de jordløse husmænds græsningsret, mens godsejeren til Sneum gods stillede som betingelse for at godkende viden, at husmændene blev tildelt græs om sommeren i fortent til en ko. Godsejeren garanterede husmændene, fordi han var afhængig af deres arbejdskraft.

DVV er siden blevet bearbejdet og udgivet i *Studier i Danske Vider og Vedtægter I-II* (1937-51) af August F. Schmidt, hvis lange forfatterskab i øvrigt kan karakteriseres som en bearbejdelse af grundværket. I bogen *Oldermænd og Bystævne* (1945) giver han udtryk for, at det kildekritiske arbejde ikke er hans bord: »En undersøgelse af Videbrevens kildeforhold er meget ønskelig og kommer vel også engang«. Ikke desto mindre gentager han Bjerges og Söegaards påstande og drager således konklusioner, som ikke kan drages uden et kildekritisk arbejde. Hans forfatterskab er meget præcist blevet karakteriseret som »kataloger over skikkens udbredelse i tid og rum og over variationer i deres udformning og benævnelse«. ¹³ Hans forfatterskab må siges at indeholde stor informationsværdi for den lokalhistoriske forskning, men hans konklusioner er upålidelige og ubegrundede.

Såvel DVV som A. F. Schmidts forfatterskab er blevet kritiseret voldsomt. De mest kritiske røster har nok rejst sig fra historisk hold, hvor man først og fremmest har peget på den usystematiske indsamlingsmetode (eller mangel på samme). Indsamlingen er tilfældig og langt fra udtømmende i forhold til det antal vider og vedtægter, som allerede kendtes dengang.¹⁴ Et

andet hovedkritikpunkt er netop skitseret ovenfor, nemlig værkets manglende kildekritiske arbejde. Og et tredje kritikpunkt er rettet mod selve afskriften af dokumenterne, som er upålidelig og fejlagtig. Jeg skal ikke gå i dybden med denne kritik men blot nævne den og påpege, at afskrifterne i grundværket ikke kan tages for pålydende. Vil man arbejde med emnet er det klogest at gå til originalmaterialet.

Vider og vedtægter fra Ribe Amt

Viderne fra Ribe Amt må falde inden for betegnelsen de vestjyske vider, hvorom Axel Steensberg og Aase Faye skriver: »Atter andre steder var de som i Vestjylland, hvor gårdene lå enkeltvis, blot fælles overenskomster om græsning, tørveskæring og lignende, eller som i marsken hovedsageligt regler for grøfter og kanalers gravning og oprensning«. ¹⁵ De vestjyske vider stilles her i modsætning til de fynske og bornholmske – som var gildeskråer, der var inspireret af middelalderlige gilder og broderskabsforeninger, hvis bærende element var gensidig hjælp og støtte.

I citatet peges der på en sammenhæng mellem gårdenes beliggenhed, fællesskabets former og vidernes karakter. Citatet antyder en direkte sammenhæng mellem spredt bebyggelse og et ringe element af gensidig bistand i viderne. Det forekommer mig, at der opstilles forskellige grader af fællesskab – det er dog uklart, hvad der ligger i formuleringen »blot fælles overenskomster«. Man fristes til at stille spørgsmålet, om de vestjyske bønder var større individualister og mindre solidariske end i andre dele af landet.

Denne eventuelle sammenhæng modsiges dog af de bornholmske forhold, hvor vi på een og samme tid havde spredt bebyg-

gelse og stærke gildeislæt i fællesskabet og viderne.

Heller ikke antagelsen om den spredte vestjyske bebyggelse kan uden videre accepteres. Henrik Vensild har i en undersøgelse af bebyggelsen i Skast herred i 1636-1760 vist, at de tidligere beregninger om enestegårdsforholdene må modificeres kraftigt. ¹⁶ For det første havde en stor del af enestegårdene flere brugere og var partsgårde, og for det andet indgik mange enestegårde i et markfællesskab og vangelag med den nærmest beliggende landsby. Dette rokker dog ikke ved den kendsgerning, at amtet var relativt tyndt befolket og bebyggelsen spredt i forhold til den østlige del af landet. Men det kaster dog et nyt lys over fællesskabsformerne.

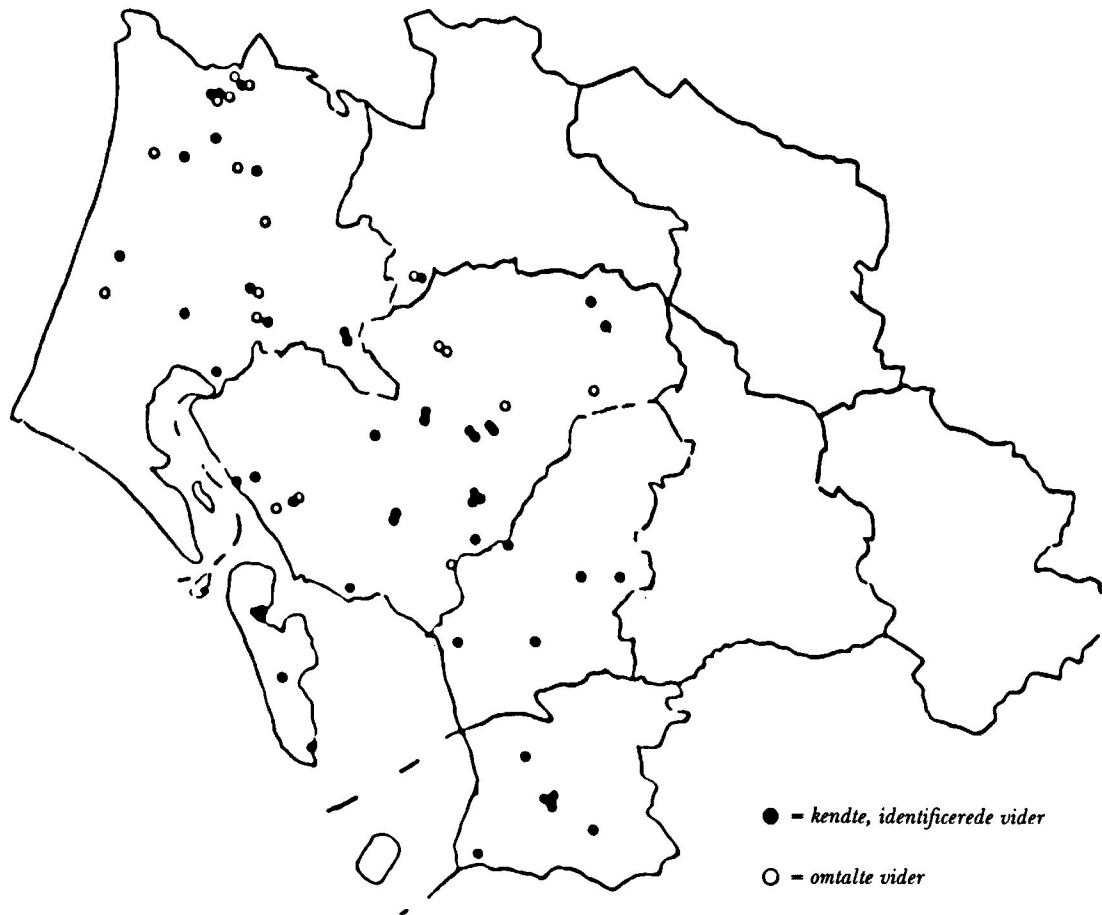
Også Poul Meyer har peget på en sammenhæng mellem bebyggelsesstrukturen og fællesskabsformerne, ikke mindst i forbindelse med bylagets opløsning.

»Med landsbyjordenes udskiftning og især med gårdenes udflytning er det gamle bylags time slået. De landsbyproblemer, som udgjorde den faktiske baggrund for landsbystyret, eksisterer ikke mere, jordfællesskabet er ophævet, og i de fleste tilfælde eksisterer end ikke landsbyen, fordi bønderne langsomt overtales til at flytte ud på deres gårde. Det særlige samliv, som gårdenes og husenes beliggende på den snævre gadejord og inden for de hegnede tofter skabte, er en saga blot«. ¹⁷

Præsentation af viderne

På indeværende tidspunkt kendes der 48 vider her fra amtet, hvoraf 17 er utrykte. ¹⁸ Derudover har jeg fundet omtale af 18 vider. ¹⁹ Kategorien »omtalte vider« dækker omtalte dokumenter og ikke de mange henvisninger til grandestævne eller »at

Kort 2: Vidernes geografiske fordeling.

holde vide«, som projektet også er stødt på.

Ovenstående kort viser den geografiske fordeling af videbrevene, der har en vestlig dominans. Koncentrationen i Vester Horne og Skads herred er dog ikke tilfældig men udtryk for, at der netop i disse områder har været en større forskningsaktivitet end i de øvrige herreder. Vester Horne herred var lokalhistorikeren H. K.

Kristensen's primære arbejdsmark, og Skads herred har været genstand for en række aktiviteter, som har ført en række vider og vedtægter frem i dagens lys.²⁰ Skads herred er tillige det område, som projektet indtil nu hovedsageligt har arbejdet med. I projektet er der foretaget en systematisk gennemgang af skøde- og panteprotokoller og godsarkiver for Skads herred, og en systematisk gennemgang af

Liste 1: Kronologisk opstilling af viderne.

1500	1600	1700	1800	
	Kolle	1609	Grimstrup 1700	
			Hjerting 1705	
			Årre 1706	
			Kærup 1717	
			Nordby 1722	
			Skast 1723	
			Sig 1727	
			Tanderup-Kirkeby 1729	
	Strudvad-Bandsbjerg-			
	Janderup p. grd.	1630	Seem 1730	
	Varde	1631	Sejstrup 1732	
	Gunderup	1636	Ål 1736	
	Mølbjerg-		Starup 1739	
	Rousthøje	1637		
	Årre	1638		
	Gjesing	1638		
	Gjesing-Tobøl-			
	Hjerting	1639		
	Vester Vedsted	1641	Nordby 1743	
	Darum	1641	Gunderup 1744	
	Sædding	1641	Nørå 1747	
	Bolkær-Præstbøl	1642	Sdr. Lourup 1747	
	Børsmose	1642		
	Lifstrup	1653		
	Nebel-Præstbøl-			
	Sædding-Bolkær	1656	Varde 1757	
Ribe	1563	Lund (Gørdinglund)	1661	Henne 1760
		Grimstrup	1662	Billumtarp 1768
		Grimstrup	1676	Vestterp 1773
		Skast	1676	Sønderho 1777
				Måde 1779
				Nordby 1781
				Rousthøje 1784
				Sønderho-Nordby 1786
	Vong	1691	Ribe 1794	

Liste 2: Kategorisk inddeling af viderne.

Landsbylove	Kærup	1717	Gunderup	1744
	Billumtarp	1768	Lifstrup	1653
	Sædding	1641	Hjerting	1705
	Sig	1727	Nordby	1722
	Skast	1676	Sønderho	1777
	Skast	1723	Gørdinglund	1661
	Vestterp	1773	Darum	1641
	Grimstrup	1662	Nørå	1747
	Grimstrup	1700	Sejstrup	1732
	Rousthøje	1784	Tanderup	1729
	Vong	1691	Sneum	1730
	Årre	1706	Sdr. Lovrup	1749
			Nordby	1743
<hr/>				
Købstadsvedtægter:	Varde	1631		
	Varde	1757		
<hr/>				
Vedtægtssæt (uden bødebud):	Ribe	1563		
<hr/>				
Særvide ang. et enkelt problem:	Bolkær-Præstbøl	1642	(hyrdevide)	
	Kolle	1609	(tørvegravning)	
	Børsmose	1642	(vandløb)	
	Grimstrup	1676	(tillæg til videbrev 1662)	
	Mølbjerg-Rousthøje	1637	(gæs)	
	Gunderup	1636	(gæs)	
	Årre	1639	(særhjord)	
	Vester Vedsted	1641	(kreaturkvote)	
Gjesing	1638	(videpenge og udpantning)		
<hr/>				
Mellembys vedtægt og vide:	Strudvad-Bandsbjerg-Janderup p.g.			1630
	Nebel-Præstbøl-Sædding-Bolkær (hyrde, græsning og engslet i fælles engareal)			1656
	Gjesing-Tobøl-Hjerting (eng- og høslet i Tobøl mark)			1639
	Nordby-Sønderho (fælles engvedtægt)			1786

tingbøgerne er ved at blive foretaget.

Kortet er altså ikke et resultat af en systematisk søgning efter arkivalisk materiale, men giver blot et foreløbigt billede af situationen. Det giver endvidere en klar pejling på, hvad en gennemgribende systematisk søgning på amtsplan kunne frembringe. Der ligger uden tvivl en række vider gemt rundt omkring i tingbøger, godsarkiver, skøde- og panteprotokoller eller private arkiver, som ikke er fundet endnu. Jeg skal derfor understrege, at de konklusioner, som drages på denne baggrund, er foreløbige og må tages med forbehold. De 48 vider berører 42 ejerlav. Til sammenligning kan det nævnes, at amtet iflg. Karl-Erik Frandsens ejerlavskort fra 1688 (hvor området syd for Kongeåen er udeladt) bestod af 414 ejerlav. Hvorom alting er, er det en lille procentsats vi her har med at gøre.

De kendte vider spreder sig over en periode fra 1563 til 1837 med stor koncentration i 1600- og 1700-tallet. På dette punkt adskiller Ribe amt sig ikke fra den øvrige del af landet.

Liste 1 viser store koncentrationer i bestemte år, men her er det igen et spørgsmål, om dette er tilfældigt eller måske udtryk for en afsmittende tendens mellem de forskellige ejerlav. H. K. Kristensen har i en undersøgelse af Vester Horne herred peget på en vis form for afsmitning og nogle særligt aktive år.²²

Selvom materialet er spinkelt, er variationsmulighederne dog utallige. De enkelte vider er meget forskellige både hvad angår form og indhold. Ud fra indholdet kan kategorierne i liste 2 opstilles.

Som med al typologi kan også denne anfægtes. Det må understreges, at der er tale om brede og flydende kategorier. Især har

der været problemer med de tre sidste. Hvornår er det et »problem« og hvornår er det et »område«, og hvornår er en områdevedtægt et mellembys foretagende o.s.v. Burde Ribe, som jo består af to ejerlav placeres som et mellembysforetagende? Giver det nogen mening at opretholde en adskillelse mellem købstadsvedtægter og landsbyvedtægter? Det er ting, som kan diskuteres i det enkelte tilfælde og hænger selvfølgelig sammen med hensigten bag opdelingen. Derfor et par uddybende kommentarer hertil.

Landsbylovene dækker over forholdsvis lange og komplekse vedtægtssæt med bødebud, der kan indeholde driftsmæssige, almen kommunale, politimæssige, gildemæssige, religiøse og organisatoriske bestemmelser. En forudsætning for, at en vide betragtes som en landsbylov, er, at den omhandler flere af disse bestemmelser.

Købstadsvedtægterne adskiller sig ikke væsentligt fra landsbyvedtægterne, men indeholder dog markante købstadstræk omkring borgmester- og rådsinstitutionen, ligesom den forvaltningsmæssige funktion er betonet.

Vedtægtssæt er valgt som en selvstændig kategori – uden bødebud – idet henholdsvis tilstedeværelse og fravær af bødebud er vigtige måleinstrumenter for bylavets myndighed og sanktionsmuligheder.

Særviden er korte bestemmelser, der primært er fundet i tingbøgerne i forbindelse med en retssag, og som oftest fremtræder i en sådan form, at de virker som tillæg til en i forvejen eksisterende vide.

Områdeviden bevæger sig ud over det enkelte ejerlav, og det samme gælder for kategorien: *mellembysvedtægter*.

Af mere specifikke kommentarer skal knyttes:

Kærup 1717: Hvor det kendte kun er et udpluk af et videbrev, som er gået tabt, men oplysningen om, at der er tale om en landsbylov, virker pålidelig.

Nordby 1722: Kan egentlig karakteriseres som en særvide, idet den hovedsageligt omhandler fårehold, som imidlertid spillede en dominerende rolle i landbruget på Fanø og derfor var af stor betydning for hele befolkningen.

Nordby 1743: Er udformet af amtmand C. C. von Gabell og må snarere karakteriseres som en »kancellivedtægt«, og på mange områder er den da også enestående. Viden bærer således præg af stærke forvaltningselementer: der tales om sognefoged og landets fuldmægtige, der skal stå for skatteopkrævning og besørge landets gavn og bedste.

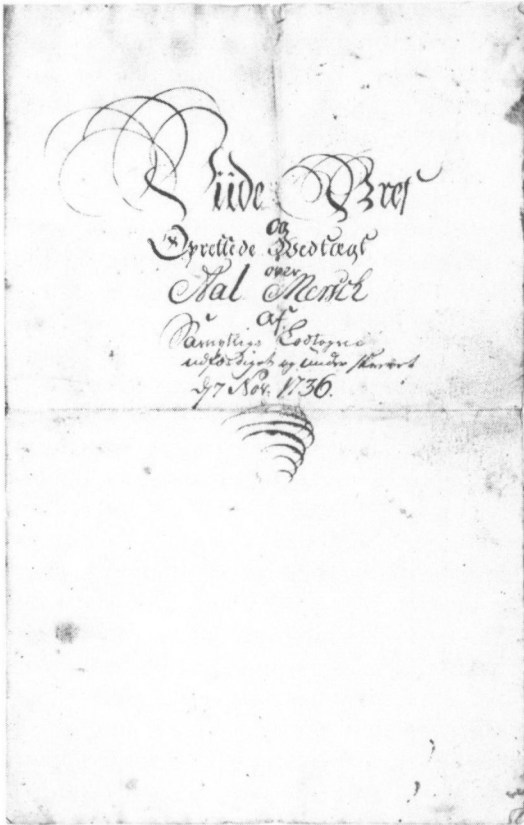
Viderne er fundet i mange forskellige arkiver. Langt de fleste (ialt 22) er fundet i retsbetjentens tingbøger, hvor de enten optræder som særvider i forbindelse med en retssag eller er blevet tinglæste i deres helhed. Andre er fundet i godsarkiver og private arkiver (otte i hver), og de resterende 10 er fundet i amtsarkiver, præstearkiver, topografisk samling og skøde- og panteprotokoller.

Med hensyn til såvel udformning som opbygning er der stor forskelle mellem de enkelte vider. Nogle er stramt opbygget i kapitler med underparagraffer (Rousthøje 1787 og Sejstrup 1732), mens andre er ustrukturerede og uopdelte. Det gælder især for de tidligere landsbylove som eksempelvis Sædding 1641, Lifstrup 1653 og Hjerting 1705. For de senere vedtægter gælder det, at de er opdelt i paragraffer, hvis antal varierer fra otte og op til 40.

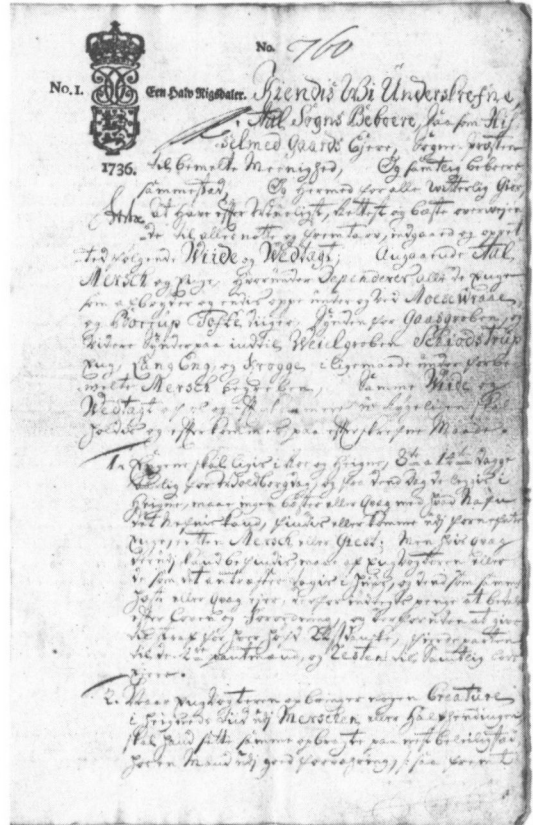
Særviderne er som tidligere nævnt ikke opdelt, men består af et enkelt punkt.

For de fleste landsbylove gælder det, at de er forsynet med en indledning, der redegører for hensigten med viden og præciserer behovet herfor. Viden angiver således, under hvilke omstændigheder den er blevet til. En del af disse indledninger beretter tillige, om hvem der har været medvirkende til at udforme viden, og hvem den forpligter. Men det er desværre de færreste. Som regel indledes viderne med formuleringer som »på samtlige bymænds vegne« eller »til hele byens nytte og gavn«. Et enestående eksempel er dog Rousthøjeviden fra 1784, der indleder med at beskrive byens beboere fra vester ende og deres sociale position. Ifølge viden bestod Rousthøjes beboere af: to fæstetjenere til Krosgård, to fæstetjenere til Endrupholm, fire fæstetjenere til Varde hospital, en fæstetjener til Sønderris, en fæstetjener til Nørholm, to fæstetjenerne til Øllufgård, to fæstetjenere til Hans Madsen Spangsbjerg og endelig to selvejere. Der var tale om en meget sammensat struktur med ikke mindre end syv forskellige fæsteforhold. Det er nok også derfor, at Rousthøjeviden er så omfattende og detaljeret, ikke mindst ved fastsættelse af så- og høsttider, hvor det indprentes, at ingen må pløje, så, slå engen eller høste kornet . . . »før den af bye mændens bestemte dag og tiid, og skal der aarl. paa grand stævne sættes visse dage, hvor længe der om hver tægte skal høstes – hvo herimod udgaar eller begynder en anden tægte førend den ansatte dag skal hver gang straffes paa 4 mark D.«

Viderne afsluttes som regel med en lydighedserklæring eller anmodning om herskabets godkendelse og accept af loven som gældende.

Ål videbrev fra 1736. Udfærdiget og underskrevet af samtlige lodtagere i Ål marsk. Viden er tidligere meddelt her i tidsskriftet – dog uden underskrifter (se billedet s. 101). Videbrevet er fundet i Bramming hovedgårds arkiv på Landsarkivet i Viborg og er overordentlig velbevaret. Indledningen er meget typisk for videbrevene:
 »Kiendis wi underskrefne, Aal sogns beboere, saasom Hissel-

med gaards ejere, sognepræsten til bemelte meenighed, og samtlige beboere samme sted«. Derefter følger en kort hensigts-erklæring og præcisering af, at viden berører Aal Mersch og enge, som igen præciseres nærmere. Videbrevet er en områdevide, og som indledningen gør opmærksom på, dækker den sognets beboere (lodtagerne).

Viderne er ret enslydende i visse formuleringer. »Hvo sig herimod bryder«, »uden det sker med samtlig bymændenes minde«, »skal have forbrudt« o.s.v., er vendinger, som er udbredte og almindelige. Andre steder er der tillige paragraffer, som er direkte identiske (eksempelvis Årre 1706 og Vestterp 1773), hvor meget tyder på, at

der har været en afsmitning fra det ene ejerlav til det andet. Dette forhold har Ole Højrup undersøgt for Fyns vedkommende, hvor han peger på en indbyrdes afhængighed imellem de enkelte vider af en sådan karakter, at den ikke alene kan skyldes et fælles oplæg i den officielle lovgivning. De fynske vider har bredt sig som ringe i van-

det, og antagelsen om deres sædvanebestemte rødder må modificeres.²³ Som tidligere nævnt, har H. K. Kristensen omtalt lignende forhold for Vester Horne herreds vedkommende, hvor der er nogle år med en større aktivitet. Den indbyrdes afhængighed vidner om, at de enkelte samfund ikke var så isolerede endda, men havde et udadvendt kontaktnet – ikke alene til nabobyen men også til fjernereliggende byer.

Vidernes udsagnskraft og beføjelser

Det kan umiddelbart forekomme noget selvmodsigende, at nogle videbreve blev tinglæst. Det er blevet tolket som tegn på, at det lokale styre måske ikke stod så stærkt endda – hvad enten det nu var i forhold til herskabet eller i forhold til den øvrige lokalbefolkning. I flere af viderne anmodes der om tingets eller godsejerens autorisation for at skabe den nødvendige respekt for loven.

Gang på gang indskærper viderne lydighed over for bestemmelserne, og nogle henter direkte hjælp i den officielle lovgivning. De »mange« retssager imellem granderne vidner da også om, at der enten har været svare problemer med at tolke viderne eller en udbredt ulydighed og lovløshed blandt den lokale befolkning. Endelig beretter de få tillæg om, at viderne måske ikke altid har fungeret efter hensigten. De steder, hvor det er muligt at følge en intern udvikling i viderne (Grimstrup, Varde og Ribe), er det da også tydeligt, at de senere vider er klare opstramninger og præciseringer af de tidligere bestemmelser, ligesom bøderne er skærpet i de senere vider. Et godt eksempel herpå er Grimstrup, hvor det første kendte videbrev er fra 1662. I 1666 kom der en tilføjelse om indelukning og grøftning af Øster Enge. I

1672 kom der endnu en tilføjelse, der omhandler problemerne med grandernes løsgående svin og de skader, som de forvolder i kornvang og eng. Og endelig blev viden renoveret i form af et nyt videbrev i 1700, der kan karakteriseres som en klar opstramning og skærpelse af 1662-viden. Alle paragrafferne fra den gamle vide er med og er blevet yderligere præciseret og specificeret, og bøderne er tillige blevet større. Endelig er der kommet nye paragraffer til.

En sammenligning af 1662- og 1700 viden bidrager til at fortælle os noget om efterlevelsen af reglerne i praksis. Eksempelvis fungerede markvogternes pante- og bødvirksomhed sandsynligvis ikke efter hensigten, idet den nye vide indskærper, at pengene skulle betales til markvogterne, før kvæget blev lukket ud. Det var i det hele taget ikke ualmindeligt, at et videbrev affødte tilføjelser, som enten bestod af forhold, som man havde glemt i første omgang eller som var en opstramning af enkelte paragraffer i det egentlige videbrev.

Viderne anfører gang på gang, at bymændene skal være loven efterrettelige og lydige, samt at et mindretal ikke må kuld-kaste, hvad et flertal har besluttet (jvf. indledningscitater). Nogle af viderne afsluttes dog med en klausul, der må siges at give grandestævnet ret store beføjelser, som:

»Dersom efter dags noget kunde forrefalde som icke i denne vores vide contract er jndført, og vi derved kunde eragte at søge nogen for fremmelse byen til gaun og nytte, da skal det dog efter vores viide og paa læg talle naar der vorde lige saa kreftig som det udi denne vores contract var indført« (Vestterp 1773).

Lignende paragraffer findes i viderne fra Gørdinglund 1661, Gunderup 1744,

Lifstrup 1653, Hjerting 1705, Darum 1641 og Seem 1730, der altså giver grandstævnet mulighed for at tilføje noget til viden og vel at mærke lægge eventuelle tilføjelser ind under videns sanktions- og pantemuligheder. I Tanderup-Kirkebyviden fra 1729 er der dog en klausul om, at ingen forandringer må ske uden flerstemighed blandt lodsejerne.

Desværre ved vi ikke så meget om, hvordan de konkrete beslutninger foregik. Kun i to enkelte tilfælde (Årre 1706 og Vestterp 1773) tages der højde for eventuelle uenigheder mellem granderne. En given uenighed skulle afgøres ved afstemning, og skulle det komme til uafgjort afstemning, var det dem, som havde jorden, der havde magten:

»Hvaa de fleste paa leger de andre skal følge, og i fald der i mellem os om overskrevne paalæg kunde vorde tvistighed, saa der paa begge sider kunne være lige mange personer, da skal deres raad der mest eien-dom og hartkorn bruger og har være kraftigst, og de andre at efter følge, eller pandtes for hver saa meget som bliver paalagt for den post de i mod bryder«.

I viden fra Ål 1736 har ejeren til Hesselmed og sognepræsten som de to største lodsejere særlig store beføjelser i forbindelse med beslutninger og ved udpegning af pante- og synsmænd. Pante- og synsmændene spillede en afgørende rolle i den lokale styrelse. De var centrale embedsmænd, som i følge de fleste vider havde direkte pantningsmulighed og vidtgående beføjelser.

Sejstrupviden, der i øvrigt er meget udførlig omkring bystyrets indre forhold, giver et detaljeret billede af pantemændenes virksomhed, pligter og beføjelser. Vi får en grundig beskrivelse af, hvornår der skal

pantes, hvordan der skal pantes, og hvad der sker med det udpantede. Dette foregik her i form af offentlig auktion. Pantemandsfunktionen betragtedes som et ulønnet borgerligt ombud, og det var pantemændene, som skulle have byens videbrev og videbog i forvaring.

Pantemændene tillægges en funktion som oldermanden havde i andre dele af landet. Oldermandsinstitutionen er ikke nævnt ved navn i viderne. Nogle steder optræder der en videfoged som eksempelvis i Sejstrup 1732. På Fanø optræder sognefogeden, og her er bystævnet erstattet af sogne- og kirkestævne. I købstæder som Ribe og Varde er det borgmester og råd, men ellers er det pantemændene, som er de markante personer. Pantemændene var dog underlagt bymændenes opsyn. Således måtte de ikke se igennem fingrene med nogen ting, men straks pante. Såfremt de ikke gjorde det, kunne de selv blive pantet for den pant, som de burde have inddrevet. Her tillagdes der de menige bymænd myndighed til at udpante pantemændene. I nogle tilfælde skulle menig bymand deltage i udpantningen af en nabo, hvis pantemanden kaldte. Undslog menig bymand sig dette, blev han straffet med bøde. (Sejstrup 1732, Skast 1723, Lifstrup 1653). De fleste vider indeholder bestemmelser om, at man ikke må slå, overfalde eller skænde på pantemændene:

»Hvo som med slags maal skiends ord eller i andre deslige maader udførmer eller ogerfalder pandte mændene, naar de nogen pandter, da skal de pandtes for 1 Rd, og der foruden bøde efter loven« (Vestterp 1773).

Det tyder på, at pantemandsbestillingen ikke altid var lige attraktiv, og at det ikke var alle, som lod sig godvillig udpante.

De menige grander havde tillige mødepligt til bystævnet. Mødte de ikke op, blev de pålagt bøde udpantet. Udeblivelse skulle varsles. Lovlig udeblivelse var sygdom eller ulykke. Kunne menig grande ikke selv møde, skulle han sende en stedfortræder, som i enkelte tilfælde kunne være konen. I Sejstrup måtte koner ikke møde på grandestævne, med mindre manden havde lovlig forfald, men konerne havde ikke stemmeret.

Landsbystyret og grandestævnet var forbeholdt de jordbrugende mænd. Visse steder finder vi da også klare patriarkalske træk, som eksempelvis i Roushøje-viden fra 1787, hvor manden pålægges ansvaret for hele husstanden (kvinder, børn og tjenestefolk). I fald nogle af dem forbryder sig mod viden, er det manden, som må stå til ansvar for deres gerninger.

Enkelte steder optræder der dog kvinder enten som medunderskrivere eller som medinitiativtagere til viden (Sædding 1641, Ål 1736, Hjerting 1705), hvor der utvivlsomt er tale om enker.

Som antydnet ovenfor brød viderne ind på områder, vi i dag opfatter som private. I Varde måtte man eksempelvis, i henhold til 1631-viden, ikke drage ud af byen uden at meddele det. Man skulle have tilladelse til at forlade byen samt udpege en stedfortræder.

Hvorledes videbrevene fungerede i de enkelte samfund ved vi endnu kun lidt om. I Grimstrup foregik der en vis ajourføring. I Varde blev videbrevet fra 1631 oplæst for samtlige indbyggere på rådhuset, i den første tid hvert år, og senere med få års mellemrum indtil 1729. I Skast 1723 blev videbrevet også taget frem en gang om året for at mane til efterlevelse. Andre steder lå videbrevet hos byens ledere (videfo-

ged, pantemænd) og blev blot taget frem i forbindelse med uenigheder og stridigheder.

Formål og tilblivelse

Det kan være ret vanskeligt at afgøre, hvem der har forfattet viderne, ligesom det heller ikke altid er klart, hvem der har underskrevet dem. Identifikationen af ophavsmænd og underskrivere er noget af et detektivarbejde, som kræver et grundigt kendskab til det enkelte lokalområde.

Desværre kendes ikke alle vider i originalform, og de respektive afskrivere har ikke altid været lige omhyggelige med opgivelse af fundsted, ligesom de ofte har udeladt underskrifter og signeter. Nogle af viderne kendes derfor kun i denne ufuldstændige form.

Det er dog en udbredt og sandsynlig antagelse, at præsterne i mange tilfælde har nedskrevet viderne, – af den simple grund, at de beherskede skrivekunsten. De færreste bønder, kunne skrive, og mange kunne endog ikke skrive deres eget navn. Derfor tilføjede nogle underskrivere »med egen hånd«, andre skrev blot deres initialer, og andre igen satte blot et mærke. Antagelsen om præsternes medvirken til vidernes tilblivelse og udformning beror endvidere på det forhold, at mange er skrevet i en moralsk og religiøs ånd, hvor helligdagsbrøde og god kirkelig opførsel og skik er fremhævet. De religiøse islæt er dog ikke særlig påfaldende i viderne fra Ribe amt, men der findes dog eksempler herpå. Således benævner Sig-viden fra 1727 sig selv som »en kristelig vide og vedtægt«, Vong-viden fra 1691 er indgået til »Guds ære og frygt og byens nytte og gavn« og Nørå bys vide fra 1747 er indgået »udi Den Hellige Trefoldigheds Navn«.

selmed vidtgående beføjelser. I Grimstrup 1700 finder vi noget tilsvarende, idet sognepræsten får ret til at udpege sin egen pantemand ved siden af to andre pantemænd, som er byens.

I enkelte tilfælde er viderne approberet (godkendt) af godsejeren. Men også andre steder er det tydeligt, at herskerne har haft en vis indflydelse på udformningen. En stor del af bøderne tilfaldt herremanden. Det var ikke ualmindeligt, at halvdel af bøderne gik til herremanden, og den anden halvdel til byen. Herskerne havde dog også en umiddelbar interesse i, at der herskede ordnede forhold i de byer, hvor deres fæstere boede. Men hvor meget de blandede sig i forholdene, ved vi ikke. Ud over det enkelte tilfælde i Sejstrup, hvor ejeren til Sneum gods stillede betingelser for at godkende viden, er dette et ubelyst forhold. Her kan tingbøgerne bidrage væsentligt til at belyse disse forhold nærmere. Som sagt indledes de fleste vider med en slags hensigtserklæring, som kan tage sig meget forskellig ud. Nogle udtrykker et klart moralsk sigte, mens andre tager udgangspunkt i forvoldte skader og konkrete problemer. Andre igen understreger blot, at viden skal være byen til nytte og gavn.

De fleste vider er holdt i en praktisk orienteret tone, og det fremgår tydeligt, at drivkraften var de praktiske ting og gøremål. Så langt må man nok give Steensberg og Faye ret:²⁴ en flygtig sammenligning med de fynske og bornholmske vider fortæller, at der i viderne fra Ribe amt slet ikke er den samme højtidelige og rituelle stemning som i de fynske og bornholmske gildeskraer.

Dette er dog ikke ensbetydende med, at der ikke eksisterede gildesammenkomster eller nabofællesskaber. Hver enkelt

landsby bestod som regel af et grandelag men flere bydelag (indbydelsesområder), der omfattede en række gårde og huse. Hver gård og hus tilhørte sit bestemte bydelag og var selvskræven deltager i de bryllupper, begravelser, barselsgilder, julegilder o.s.v., der fandt sted inden for lagets område.²⁵ Man havde altså gildesammenkomster – de havde blot ikke samme formaliserede udtryk, som de fynske og bornholmske. Vi kan dog finde vider med gildebestemmelser, ligesom bødeudmåling i øl (øl til granderne og penge til husbonden) også optræder i enkelte bestemmelser. Men de indtager dog ikke så central en placering, at der ligefrem er tale om, at de er en del af vidernes formål, som man kan hævde for de østdanske.

At viderne skulle være direkte udsprunget af sædvanen, har jeg udtrykt stor tvivl om. Heller ikke i vidernes egne formuleringer, er der belæg herfor. Af de 48 vider indledes tre med henvisninger til tidligere videbrev. Billumtarp-viden fra 1768 er en fornyelse af »vores Ældgamle bye vide«. Det samme gælder for Hjerting-viden fra 1705 og Varde 1631, der daterer sit gamle videbrev tilbage til 1571 – længere kan vi ikke spore dem tilbage. Men selv om der er henvisninger bagud i tid, er det dog ikke ensbetydende med, at der ingen forandringer har været. De nyere videbreve er »fornyelser« og »renoveringer« af de gamle, og som jeg har været inde på ovenfor, kan der spores tydelige forandringer i de tilfælde, hvor det er muligt at foretage en sådan efterforskning. Vider og vedtægter omhandler de praktiske og daglige gøremål, og deres indhold er konkret og realt begrundet. Man kan karakterisere de enkelte bestemmelser som en slags *esterrationalisering* og *ajourføring* – med udgangspunkt i gammel

skade tilpasses forholdene under de nye tilstande.

Gilde- og bistanstræk i de vestjyske vider

Det lokale styre i Ribe amt varetog også andre funktioner end de rent økonomiske. Jeg har ovenfor omtalt en vis form for fattigforsorg. Nogle vider taler om en mere retfærdig fordeling af videpengene, og viden fra Sønderho på Fanø har et stærkt socialt islæt. I indledningen nedsættes der et slags tilsynsråd, der skal tage vare på, at alt går retfærdigt til samt bistå sognefogeden i sit arbejde. Viden udtrykker stor hensyntagen til de fattige, enker og faderløse. Gjesing 1638 er en særvide angående en mere retfærdig fordeling af videpengene. I Sædding 1641 fortæller viden, at videpengene blev fordelt mellem gårds- og bolsmænd som 2:1, mens gadehusfolk ikke blev medregnet. Men ellers får vi dog ikke så meget at vide om, hvorledes eller hvordan videpengene blev anvendt. En del af pengene gik som sagt ubeskåret til husbonden.

Men hvad med de bøder, som gik til byen? En del af bøderne blev erlagt i øl. I Lifstrup-viden fra 1653 hedder det eksempelvis:

»Ingen maae heller vedtage at saa, høste eller slaa, inden det er menige granders sambtøche, hvo herimod bryder, schall haffue forbrøtt till granderne en goed tønde øll, eller en Rixdaller«.

Andre steder er bøden »en tønde øll saa god som toe Rixdaller« (eksempelvis Åre 1639, Mølbjerg 1637). Også i Grimstrup 1662, Seem 1730, Kolle 1609, Børsmose 1642, Gunderup 1744 m.fl. optræder der ølbøder. Men det er som regel kun i en

enkelt paragraf, og de øvrige paragraffers bødeudmåling foretages i rede penge.

Andre steder må bøderne ikke anvendes til druk, men skal bruges til byens nytte og gavn – som eksempelvis i Roushøje 1784 og Sejstrup 1732. Et par enestående eksempler er Tanderup-Kirkeby 1729 og Hjerting 1705. I Tandrup skal halvdelen af bøderne bruges på fredsommelig gilde med øl, brændevin og tobak, og for Hjertings vedkommende hedder det:

»Naar vide pengene ere betalte, da skal vide fogeden med samtlig bye mænds ville og minde gifve den halve part til byens beste, til veje og vognleer og andre som byen kan grødis for viden, den anden halve part til drikken med fredsommelighed, eller bøde for ulempe som sker som fører melde«.

Det var dog hovedreglen, at bøderne skulle anvendes til byens nytte og gavn, og de fleste bøder blev udredt i rede penge. I en undersøgelse af de fynske vedtægter har Hans Henrik Jakobsen vist, at der var en udvikling i bødeudmålingerne fra de ældste vedtægter, hvor ølbøderne dominerede, og til de senere vedtægter, hvor penge er den dominerende bødeform. Denne udvikling sættes i relation til lovgivningen, hvor Danske Lov (32-33) i 1683 påbød, at bøder ikke må bruges til gilde og drik, men skal bruges til byens nytte og gavn.²⁶ Det har dog ikke været muligt at opspore en lignende tendens i viderne her fra egnen. Ganske vist er det korrekt, at ølbøderne hovedsageligt optræder i de ældste vider, men da de som sagt aldrig var særlig dominerende, skal jeg afholde mig fra en sådan konklusion. Meget tyder på, at der allerede på et tidligt tidspunkt var en høj grad af pengeøkonomi i det vestjyske landsbysamfund. Bøder i rede penge

blev ikke kun betalt til herremanden, men også til byen.

Visse steder beretter viderne også om et indbyrdes solidarisk princip imellem granderne. I Sejstrup 1732 skulle man bistå sin nabo, om han kom i ulykke. I Sig 1727 skulle man hjælpe sin nabo med at høste, og i Hjerting 1705 eksisterede der et udligningsprincip mellem den jord, som lå yderst mod fædriften og den, som lå trygt og godt beskyttet inde i vangen.

»Desligste er det vorriss vide og vedtegt, at hvo som legger uden till tyren og fædrifft eller ringe med sit korn, og fang skade der udj, da skall menige grander ligne det som at dens kand blifue saa goed som den der ligger inde i vogen«.

Men det, som nødvendiggjorde viderne her i amtet, var først og fremmest *driftsfællesskabet*, som også var den altdominerende faktor, der knyttede bylavet sammen.

Driftsfællesskabet

Selv om bebyggelsen lå spredt, og området var relativt tyndt befolket i forhold til andre dele af landet, er dette ikke ensbetydende med, at der ikke eksisterede noget fællesskab. Dog må man sige, at landsbyfællesskabet ikke var så omfattende og omfavnende, som i den østlige del af landet, hvor gårdene lå tæt sammen i store landsbyer, der på godt og ondt affødte et mere intimt samvær og fællesskab. Ribe amt omfattede dog en række småbyer og enkelte store landsbyer som St. Darum, Tjæreborg og Vilslev, og hvor to eller flere gårde lå sammen, var der ofte udviklet et fællesskab i agermarkerne eller det enkelte jordstykke. Endelig var der tale om et omfattende fællesskab i enge og overdrev.

På denne baggrund har viderne fra Ribe amt et væld af udviklede *fællesskabsformer*,

der spænder over et bredt felt lige fra egentlige dyrkningsfællesskaber i landsbyens bymark (Vestterp) over udviklede vangelag i Vester Horne herred mellem eksempelvis Præstbøl, Bolkær, Nebel, Hundhale og Lønne til græsningsfællesskab i fri fællig på overdrev som på Fanø og Skallingen.

Agerbruget var ikke så dominerende som i andre dele af landet, og langt den overvejende del af arealet henlå som uopdyrket kær, hede, mose og eng, hvorfor kvægavl også spillede en ganske betydningsfuld rolle. Dette vestjyske driftsfællesskab har Karl-E. Frandsen benævnt som *græsmarksbrug*, hvis væsentligste karakteristika for det første er, at de enkelte marker ikke var indhegnede, men lå frit mellem hinanden. De besåede marker eller jordstykker lå frit og uafskærmet op ad den hvilende jord og stubmarkerne. Hegningen var koncentreret til hegn mellem bymarken, eng og overdrev. For det andet betød græsmarksbruget, at jorden hvilede i en lang periode (oftest fire til seks år), og der udvikledes frodige græsmarker – deraf navnet. Dette driftssystem er karakteristisk for de lettere sandjorde, hvor græsset havde behov for en lang udviklingstid. Samtidig var det også en aldeles nyttig og effektiv foranstaltning mod sandflugt.

Græsmarkerne var et stort aktiv, og kvæghold spillede derfor en betydelig rolle i landbrugsstrukturen. Søren Mulvad hævder i en undersøgelse af Seem, at den hvilende jord ikke blev brugt til græsning, fordi de besåede marker lå ubeskyttede, og græsningen foregik derfor udelukkende på overdrev og i engene.²⁷ Dette finder jeg tvivlsomt, og jeg har også fundet adskillige eksempler på, at dette ikke var tilfældet. I Roussthøje 1784, Skast 1676, Hjerting

1705, Sdr. Lourup 1747 var der tværtimod stærke reguleringer m.h.t. brugen af den hvilende jord og stubmarkerne. Dette er et klart udtryk for, at de blev brugt.

Græsmarksbrug er en samlebetegnelse for mange forskellige variationer over samme grundstruktur. Her i amtet varierede driftsstrukturen meget – ikke alene fra herred til herred, men også fra lokalsamfund til lokalsamfund. Nogle steder finder vi græsmarksbrug med tægter (Skads herred på nær Fanø, hvor den beskedne agerjord blev dyrket i individuelle løkker, og fællesskabet udelukkende var et overdrevsfællesskab). Andre steder finder vi græsmarksbrug med alsædebrug, som i de engrige marskegne, hvor engene lå tæt op ad byen. Og endnu andre steder igen finder vi græsmarksbrug uden tægter, som eksempelvis dele af Vester Horne herred, hvor jorden blev dyrket i små jordlodder.²⁸ At give et generelt overbliksbillede af disse mangfoldige former er umuligt, og jeg skal derfor koncentrere mig om, hvad viderne beretter om driftsforholdene.

Fællestræk i viderne

Viderne omhandler først og fremmest reguleringer i *fællesjorden*, (hede, kær, mose og eng), men også *egenjorden* (toft, ager og englodder) var genstand for en række bestemmelser. Opdelingen i egenjord og fællesjord kan måske give fejlagtige associationer. Det har ikke noget med ejendomsret at gøre. Ejendomsretten til jorden havde godsejerne og selvejerne, mens fæstebønderne havde brugsretten. Selvejernes jord var underlagt de samme bestemmelser som fæstebøndernes. De lå side om side i bymarken og kunne principielt ikke adskilles. Egenjorden bestod af de agre eller lodder i bymarken og engene, som tilhørte en en-

kelt gård i den forstand, at gården havde brugsretten til jorden. Egenjorden bestod tillige af tofterne eller kålhaverne omkring gårdene, hvor det som regel var overladt den enkelte gård selv at bestemme, hvad der skulle sås. Fællesjorden derimod dækkede fælles overdrev og engområder, samt bymarkens hvilende arealer. Fællesskabet betød altså ikke, at man ejede jorden i fællesskab. P.gr.a. komplicerede driftsstrukturer (sæd- og rotationsskifter) var der en indbyrdes afhængighed mellem granderne. H. K. Kristensen har meget præcist defineret driftsfællesskabet som »enstidig drift«, der dækker over det forhold, at arbejdet foregik til samme tid og blev aftalt på grandestævnet.²⁹ Det er bl.a. fastsættelsen af disse tidspunkter (hegnstid, høsttid o.s.v.), som viderne omhandler. Såvel fællesjord som egenjord var underlagt en række bestemmelser. Derudover betød fællesskabet også en vis form for dyrkningstvang.

Overdrev og eng var underlagt stærke begrænsninger. I disse skovfattige områder var der mangel på gærdselsmateriale, og hegning bestod som regel af diger og jordvolde. Eng og overdrev var hovedkilden til hegnsmateriale, brændsel, husmønning, byggemateriale m.m., og det var derfor nødvendigt med bestemmelser, der regulerede og forhindrede en udtømning af ressourcerne. De mange bestemmelser om gravning af grøn jord, tørvegravning, klyne- og saddegravning kan ses som paralleller til bestemmelser, der forhindrede skovhugst i andre dele af landet.

Ved siden af de »mange« områdevedtægter og mellembys vedtægter indeholder de fleste landsbylove en række *græsningsbestemmelser* (tøjring, græsningskvoter, græsningsret) i eng, overdrev og på den hvi-

lende jord eller stubmarkerne. Nogle steder, som eksempelvis på Fanø, lå overdrev i fri fællig, men som hovedregel var der dog bestemte kvoter for, hvor mange høveder hver gård måtte have græssende. Ligesom viderne også afstikker tidspunkter for hvornår dyrene måtte komme på græs. Disse tidspunkter faldt sammen med hegnstiden og markfredens begyndelse, som de fleste steder var omkring 1. maj.

Også græsningen på stubmarkerne og de hvilende jorder i bymarken var underlagt bestemmelser. At de enkelte tægter i bymarken ikke var indhegnede, affødte stor bekymring for kornet og de tilsædede marker. De mange tøjningsbestemmelser er et klart udtryk herfor. Græsning på stubmarker og hvilende jorder skulle foregå i form af tøjning og ikke før kornet var indavlet.

I Rousthøje 1784 var græsningen på stubmarkerne forbeholdt byens trækdyr, og græsningen skulle ske under bevogtning af to til fire mænd. Et andet generelt træk er de mange bestemmelser om hyrder og markvogtere. Hyrde og markvogter var vigtige personer, som skulle passes og bespises ordentligt, ligesom de havde en række pligter at overholde. De fleste steder var det pålagt at holde fælles hyrde og hjord, og særhjord var kun tilladt i begrænset omfang – enten på ens egen jord eller en bestemt slags dyr.

Hyrdernes funktion var først og fremmest at holde dyrene fra kornet og uvedkommende steder i engene. Markvogterens funktion var dels at bese hegnet jævnlige samt indfange forbudte løsgående dyr og holde regnskab med markskaderne – kort sagt at sørge for at markfreden blev opretholdt og inddrive vedtægtspenge.

Viderne gør meget ud af markskader

forvoldt af løsgående kreaturer, og bestemmelser om indtægtspenge er udbredte. Der fastsættes bestemte takster for de forskellige dyr: heste, stude, køer, ungdyr, svin, gæs, høns m.v. havde hver sin takst.

Endnu et gennemgående træk ved viderne er de mange hegnsbestemmelser. Som indledningscitateret antyder er dette kernen i viderne. Viderne indprenter, at hegnet skulle være færdigt og synsklar til bestemt tid samt, at hver mand skulle holde sin del af hegnet ved lige og fuld magt, ligesom hegnet om tofterne skulle være i orden. I viderne bliver hegnspilgten understreget og hegnstiden bestemmes: *markfreden* lyses. Under markfreden skulle alle sædmarker med stående afgrøder holdes fri for kreaturer. I græsmarksbruget var et vigtigt led i markfredens opretholdelse som sagt tøjning og vogtning af de græssende dyr. Når markfreden var lyst, hvilket foregik på grandestævnet til den tid, hvor såningen skulle foregå, skulle alle diger, gærder og led sættes i stand og stå for fuld syn (hegnssyn). Byens førende mænd foretog denne gærdegang, og var det ikke i orden faldt der bøder, og der blev sat en frist til at få det i orden. Også hegnet omkring tofterne faldt inden for hegnspilgt og hegnstid, så fædriften kunne holdes fri og farbar.

Nogle vider indeholder en række bestemmelser om fastsættelse af så- og høsttider. Det var dog ikke kun tidspunkterne, som blev fastsat, men også sædarten. Det stod ikke frit at så, hvad man ville i skifterne i agermarkerne, og fællesskabet betød således en vis form for *dyrkningsstvang*. Men det er dog påfaldende, at egentlige dyrkningsbestemmelser er nedtonet til fordel for eng- og overdrevsbestemmelser, altså

græsnings- og tøjningsbestemmelser.

Fællestrækkene i viderne i Ribe amt beror altså på, at bestemmelserne vedrører områder med store engdrag og den særlige driftsstruktur: græsmarksbruget træder tydeligt frem. Kvæghold og overdrevsfællesskab spillede en betydelig rolle. De enkelte bestemmelser var tillige stærkt infiltrerede i hinanden og kan oftest kun begribes i denne helhed.

Afslutning

Jeg har i denne artikel først og fremmest beskæftiget mig med de principielle problemer vedrørende vider og vedtægter. Dernæst har jeg forsøgt at give en bred præsentation af det materiale, som på indeværende tidspunkt er kendt her fra amtet. Allerede på nuværende tidspunkt tegner der sig en række karakteristika for amtet, som jeg har søgt at antyde. Karakteristika, som hænger snævert sammen med egnens geografiske, bebyggelsesmæssige, befolkningsmæssige, driftsmæssige – kort sagt kulturelle særpræg. De mange overdrevseng- og kreaturbestemmelser vidner om en særlig hensyntagen til de naturgivne forhold.

Artiklen er en foreløbig statusopgørelse fra et projekt, som endnu ikke er afsluttet. Der ligger en lang række undersøgelser forude. Først og fremmest må jeg understrege, at vider og vedtægter ikke kan stå alene, men må tolkes i forhold til grundigere undersøgelser af driftsforholdene, bebyggelsesstrukturen og befolkningsforholdene i de enkelte lokalsamfund. Dernæst er det påkrævet med mere omfattende sammenlignende studier mellem de enkelte landsdele. Endelig er det materiale, som ligger til grund for denne undersøgelse, beskedent, og projektet fortsætter

da også eftersøgningen efter vider og vedtægter. Forfatteren tager derfor med tak imod oplysninger om vider, som ikke er omtalt i denne artikel.

Karakteristikken af de vestjyske vider og vedtægter som praktiske overenskomster forekommer mig forhastet og overfladisk. Det er korrekt, at fællesskabet og viderne først og fremmest var bestemt af driften og de praktiske problemer heromkring. Men viderne går ud over disse rent økonomiske anliggender og indeholder også en række sociale aspekter og ideologiske budskaber.

Endvidere har jeg i artiklen argumenteret mod antagelsen om vider og vedtægter som et udtryk for bøndernes gamle demokratiske sindelag. Denne antagelse må betragtes som en myte. I forlængelse heraf må man rejse tvivl om bøndernes selvstyre. Jeg har antydnet, at vider og vedtægter må ses som et led i en politisk akt – som et led i bøndernes manifestation og etablering. Vider og vedtægter udtrykte en ny tid og blev nedskrevet som et led i en etableringsfase og ikke for at klynge sig til noget, som var på retur.

Spørgsmålet om vidernes ophav er endnu ubesvaret. Jeg har antydnet, at en af baggrundene nok skal søges i den generelle udvikling i landbruget, hvor den senmiddelalderlige agrarkrise betød drastiske ændringer i hele organiseringen.

Disse spørgsmål og eventuelle sammenhæng må selvsagt undersøges nøjere, og de vil også blive forfulgt i projektets videre arbejde.

Et videbrev fra Vestterp

2623 Vesterp 8. maj 1773

(Efter udgivelsesprincipper fra »Indledningen til Skast hrds. tb. 1636-1640).

Fundet i: Skast hrds. Skøde- og pante-protokol 1734-85 fol. 259b-260b. Landsarkivet Viborg.

Tirsdagen den 10 Augusti er paa Schatz, Gjørding Malt Herreds ting læst følgende videbrev.

No 1 – C7 timus Een Halv Rigsdaler.

1773 Underskrevne, samtlig Vesterp bye mænd, nafnlig / Christen Eskesen, Tøste Hansen, Geert Jensen, Peder Nielsen: kiendes / og hermed vitterlig gjør, det vi til vores byes bæste og gaun og for / ald skade ueeninghed og deslige at fore komme, haver oprettet og / indgaaet efter skrevne wide contract, saaledes som følger:

1te. Maae ingen utilladelig arbeide om hellige dage, forrettes / endten af os selv, børn eller tieniste folk, uden særderlis nøden / der til tvinger sin næste at hjelpe. Hvo der imod handler skal / bøde til sognets fattige hver gang hans brøst befindes toe mark / danske, for uden den straf Loven i den fald omformelder.

2 Skal der hver aar til den 1te. May settes tvende mænd som skal / udpandte ald det som i denne efter følgende contract ved nogen derres / der om med forseelse kunde vorde forfalden, og skal samme / pandte mænd blive i dend forretning indtil aarets udgang, og saa / igjen andre toe i sættes. Og skal samme pandte mænd saa snart / det af dem begieret bliver nogen at pandte, det strax forrette / saa fremt de ei selv i den skyldiges sted af bye mændenes vil / pandtes for saa meget som de paaviist vorder.

3 Ville vi have korn og eng samt saa vel af agger jorden som / udleeges til tyrgen, udi tilbørlig hegning aarlig til Vorldborg / dag, hvis creaturer der udi eller paafindes efter den dag opskrives / paa sin eiermands stuccke, nemlig een hest eller anden nød for 1 sk., / toe faar for 1 sk., 3 gris for 1 sk., 3 ender 1 sk., 3 høns for 1 sk., eller og saa sagt / flyvende creturer at skyde der i, een svin gl. eller ung for 1 sk.

4de En hver af os skal have sin andeel af leie og lycke forsvarlig / færdiggjort aarlig inden den 1te. May og siden holde det vedlige indtil ald / kornet er ind aulet. Hvo det ey efter kommer skal pandtes for toe mark / danske hver gang hand der udi findes straf fældig, og der foruden betale ald / dend skade som nogen ved den skyldiges forsømmelse kunde for aarsages.

5te Maae ingen gaa ud at høste korn eller noget at indage førend / samtlig bye mænd derom til forne sætter tid, og skal der sættes nogle / viisse dage, hvor længe vi om hver tægte maae høste og hvo som i / anden tægte høster førend samme dage er omgangen. skal pandtes for / tree mark for hver gang hans brest saa maade findes.

6te Maa ingen grave grøn jord uden allene til huusvaaning, / saa dog skal graves uden for byens lycke og hvor det mindst kand / være til skade som paa fæsttioren. Hvor derimod forseer sig pandtes / for hver tørv eller sai 1 mark og for en flau tørv toe mark.

7 Maae ingen, i foraaaret lade endten, heste eller anden qvæg / komme i byens enge uden det skeer med samtlig byemændenes / minde, hvo derimod gjør skal pandtes for toe mark.

8 Maae, ey heller nogen i høstens tid førre bæster ud od engen / eller kiæren og der lade gaae uden tilsyn saa fremt eieren ei / vil betalle for hvers hest der kunde gaae i kornet 4 sk. foruden skaden / til ved kommende at betale.

9 Maae ingen tyrge paa anden mands eng bond naar enget er / slaget, hvor det kand være bonden eller jorden til skade. Hvo der imod / gjør, haver forbrudt til byen hver gang det befindes 1 mark danske som / betales til engens ejere for hultrod efter loven.

10 Maae ingen tyrge endten heste eller andet qvæg i nogens / vange i mellem kornet eller ved agger enderne uden med / bye mændenes minde, og om nogen med saadan tyrgen bekommer / skade paa sit korn da at betalle samme til ejermanden efter / sauns beskaffenhed.

11 Hvo der tyrger paa andres, endten paa ager eller forager ende / er under lyke pandtes hver gang for 4 sk. saa maae ei heller / nogen med villie lade deres løsse creaturer gaae løste, i blandt / andres tyrget qvæg, saa saa fremt de ei vil pandtes hver gang for / 4 sk.

12 Maae ingen holde særhiord med faar eller fæe, hvo derj mod / gjør pandtes hver gang for toe mark.

13 Skal vi samtlig holde fæe hyrde og hiord tilsammens og skulde / det befindes at nogen icke maader hyrden rettelig som hannem kunde / tilkomme for qvæg og faar efter vores paalæg da skal han pandtes / for 1 mark d. hver gang det med hannem kand betrædes, og der foruden / skal tage

hyrden igien saalenge indtil han rettelig har udmaadet.

14 Der som nogen slaar sit qvæg vores løs og icke driver det i rette / for hyrden betaller for hver høved i saa maade, findes 1 mark d. foruden / hvad anden skade som det kand gjøre.

15 Alt det qvæg som kommer for hyrden bør hand at til svare, at det / under hans haand icke kommer i korn eller eng, og hvis der / udi maatte antreffes bør hyrden betalle til byen for hver høved 1 sk. / og for en faar 1 sk. og der foruden erstatte den skade ved kommende / høved blive til føyede.

16 Skal enhver forsvarlig færdig gjøre sin andeel udi byens mosser, / veie, enge og grøfning i engene, og andre stæder naar det fornøden / gøres og bye mændene der om setter tiid.

17 Hvo der gaaed igiennem byens leie og lader den staa aaben efter / sig skal pandtes hver gang for 1 mark d. og desuden betale ald den skade som / nogen der over kunde tilføjes.

18 Ingen maae lade sine heste eller bester gaae paa rugvanget efter / Michel, men saa fremt nogen maate der paa findes: at betale for hver / hest 1 sk. danske.

19 Skal enhver have sin sviin ringet om Volborg dag og siden holde / den sommeren igienem eller Eiermanden for de som findes uringede / eller ukroget i næsen at pandtes for hver 2 sk. d. hver gang det be- / findes.

20 Igen maae lade nogen hest eller plag løbe løst efter sig i gien- / nem kornet, eller naar der ages høe og korn, eller og i andre / ærinder komme der igiennem, hvem der imod gjør pandtes for / 8 sk. hver gang.

21 Hvo det med slags maal skiends ord eller i andre deslige maader / udførmer eller ogerfalter pandte mændene, naar de nogen pandter / da skal de pandtes for 1 Rd. og der foruden bøde efter Loven.

22 Dersom efter dags noget kunde forfealde som icke i denne / vores vide contract er jnd ført og vi der ved kunde eragte at søge / nogen for fremmelse byen til gaun og nytte da skal det dog efter / vores viide og paa læg talle naar der vorde lige saa kreffig som det udi / denne vores contract var indført.

23 Hvad de fleste paa leger skal de andre efter følge, og i fald der i / mellem os om overskrevne paalæg kunde vorde tvistighed saa der paa / begge sider kunde være lige mange personer da skal deres raad / raad der meest eiendom og hartkorn bruger og har være kraftigst / og de andre at efter følge, eller pandtes hver for saa meget som / paalagt bliver for den post de i mod bryder. Disse overskrevne / poster og articuler love vi samtlig at holde og efter komme i alle / maader til bekræftelse under vorres hænder og naun mærke / og ydmigst ombedet Velædle og Velbaarne Hr. herretsfoged Bierum / dette med os til vitterlighed ville underskrive og ratificere.

Westerp dend 8. Maj 1773.

C. Eschesen, Tøste Hansen, Søren Hansen

/ Holtrup, som hosbonde, Peder Nielsen, Hans Hansen, som hosbonde / Giert Jensen, G. Christensen Giedberg, som hosbonde.

Noter

1. Søren Alkærsig: Diverse anmeldelser i *Højskolebladet*, Poul Bjerger, Thyge J. Søegaard og August F. Schmidt: *Danske Vider og Vedtægter* eller gamle landsbylove og byskraer I-V (DVV) (1904-1938), Poul Bjerger: »Bondestanden« i *Dansk Udsyn* 1926, Poul Bjerger (red.): *Årbog for Dansk Kulturhistorie* 1891/1900, H. F. Feilberg: *Dansk Bondeliv* I-II 1889 (s. 171-214 om vider), A. F. Schmidt *Studier i Vider og Vedtægter* I-II (1935-58), *Oldermænd og Bystævne* 1945, *Hegn og Markfred* 1953, Svend Aakjær: »Danske Vider og Vedtægter« i *Askovlærtinge* 1922 og *Dansk Udsyn* 1923 og mange flere.
2. *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder, Salvmonsens Konversationsleksikon*, Johan Hvidtfeldt: *Håndbog for Danske Lokalhistorikere*, 1952-56, H. F. Feilberg: *Ordbog over Jyske Almue mål* 1910-14, *Gylvendals Danmarkshistorie*, *Dansk socialhistorie*, *Dagligliv i Danmark m.fl.*
3. August F. Schmidt: »Fra den gamle landsby« i *Fra Ribe Amt* 1932-35 s. 194-211.
4. Karl-E. Frandsen: *Atlas over Danmarks Administrative Inddeling efter 1660*, Dansk Historisk Fællesforening 1984, Tekstbind s. 11.
5. DVV I s. viii
6. P. J. Jørgensen: *Dansk Retshistorie* 1940, H. Matzen: *Den Danske Panterets Historie indtil Christian Vs Lov*. 1869 s. 91-117, Poul Meyer: *Danske Bylag* 1949 og »Bylag og sogn« i *Danmarks Kommunale Selvstyre* (red. W. S. Rasmussen og T. Mortensen) 1954-55 s. 106-139.
7. P. J. Jørgensen: *ibid.*
8. Svend Gissel: *Det Nordiske Odegårdsprojekt*, Kbh. 1972.
9. Efter P. Meyer 1949 s. 30-39.
10. I årsskriftet her er tidligere udgivet *F.R.A. 1939* s. 123-32: Ål 1736, meddelt af Eli Madsen, *F.R.A. 1944* s. 113-19. Nørå 1747, meddelt af J. C. Christensen, *F.R.A. 1960-63* s. 299-301; Børsmose 1642 meddelt af H. K. Kristensen og *F.R.A. 1978* s. 212-13: Måde 1779 ved Henning Schlanbusch. Derudover omhandler August F. Schmidts artikel: »Fra den gamle landsby« i *F.R.A. 1932-35* s. 194-211 de vider og vedtægter, som dengang var kendt her fra egnen.

11. Edv. Holm: *Kampen om landboreformerne i Danmark*, Kbh. 1888.
 12. Birgit Løgstrup: »Landsbyfællesskabet i det 18. årh. En studie i vider og vedtægter« i *Bol og By nr. 2 1986*.
 13. Gudrun Gormsen: »Studiet i landsbyen« i *Fortid & Nutid XXV-III* heft. 3 1980 s. 391.
 14. Diverse anmeldelser: Rise C. Hansen i *Historisk Tidsskrift 10. rk. V 1939-41* s. 527-533. J. Hvidtfeldt i *Fortid & Nutid XIII 1939-40* s. 47-51 (med efterfølgende debat mellem A. F. Schmidt og Hvidtfeldt) samt Johs Steenstrup i *Hist. Tidssk. 8. rk. II hft. 3 s. 194-99*.
 15. Aase Faye og A. Steensberg: »Landsbystyre og byvedtægt« i *Dagligliv i Danmark II 1971* s. 303.
 16. Henrik Vensild: *Bondegårde i Skast herred 1636-1760* (upub. speciale ved Institut for europæisk folkelivsforskning) Brede 1972.
 17. Poul Meyer 1954/55 s. 118.
 18. En del er velvilligt overdraget af Helle Schummel, der har foretaget en landsdækkende søgning efter »vider og vedtægter« for Landbohistorisk Selskab. Henrik Vensild (se note 16) har overdraget mig fire hidtil ukendte vider. Endelig har Søren Mulvad fundet Seem-viden, som er under udgivelse.
 19. Disse er: *Allerslev by 15/5 1705* omtalt i A. F. Schmidt 1932-35, fundet af H. K. Kristensen, *Tingbogen i forbindelse med en retssag. Grærup (?)*, (H. K. Kristensen notater, t.b.) *Henne 1592*, (H. K. Kristensen notater, t.b.) *Janderup by 1843*, (H. K. Kristensen notater, t.b.) *Kærup 8/4 1693*, (H. K. K. notater: A5-137, t.b.) *Nebel 1/8 1600*, (H. K. Kristensen 1958 s. 86, tingbogen i forbindelse med en stævning). *Præstbøl 1623*, (H. K. Kristensen 1958, s. 86, formentlig t.b.) *Rærup 1650*, (H. K. Kristensen 1958 s. 92, t.b. i forbindelse med stævning) *Sædding 2/6 1643*, *Kjærgård Birks t.b. (uident.) Torbøl-Lundager-Ovtrup, ?* (H. K. Kristensen notater, f.t.b.) *Vittarp 29/1 1749*, omtalt i A. F. Schmidt 1932-35 fundet af H. K. Kristensen. *Sig 7/4 1641*. Torstrup sogn omtalt i Poul Meyer 1949 s. 53 og 422 som Seig) *Agerbæk 4/4 1637* (Skast hrd. t.b. 4/4 1637 og 20/11 1638) *Biltoft 12/11 1639* (Skast hrd. t.b. 12/11 1639) *Gjesing 25/7 1636* (Skast hrd. t.b. 23/5 1637) *Jyllerup-Årre-Tranbjerg 28.4. 1640* (Skast hrd. t.b. 28/4 1640)
 - Sædding 21/2 1637* (Skast hrd. t.b. 21/2 1637)
 - Næsbjerg 2/5 1637* (Skast hrd. t.b. 2/5 1637)
 20. Landbohistorisk Selskabs udgivelse *Skast herreds tingbøger 1636-1640* Kbh. 1980. Se endvidere not. 16 og 18.
 21. Se note 4.
 22. H. K. Kristensen: *Nr. Nebel og Lydum sogne 1958* s. 86 ff.
 23. Ole Højrup: *En redegørelse for de fynske vider og vedtægter fra reformationens indførelse til landboreformerens indførelse*. (Upub. speciale. Humanistisk fakultet Kbh. Specialebiblioteket ved K. V. nr. 357 A-B).
 24. Se note 15.
 25. August F. Schmidt: 1932-35 s. 201.
 26. Søren Mulvad: *Om Seem bys vide 1730* (upub.).
 27. Hans Henrik Jacobsen: *Studier i fynske vider og vedtægter 1500-1800*, Odense 1977.
 28. Henrik Larsen: »Fællesskabet i Ribe Amt i det 17. årh. i *F.R.A. VII 1930* s. 475-504. Karl-E. Frandsen: *Vang og tægt*, Bygd. 1983 s. 213-225.
 29. H. K. Kristensen: *Øster Horne herred 1944* s. 52 ff.
- Grethe Carlslund Petersen, Sædding Strandvej 43, 6710 Esbjerg V, f. 1953, cand. phil. i historie, har skrevet artikler om kvinder i kystsamfund og om familiehistorie.